

3.2. LA COMPOSICIÓ

A més de la flexió i la derivació, hi ha un altre procés morfològic que, com en el cas de la derivació, permet formar mots nous, però ara a partir d'arrels (o mots) ja existents: la *composició*. Més amunt, hem assenyalat que els mots morfològicament complexos tenen típicament una arrel i una sèrie d'afixos. Els mots compostos, però, contenen dues arrels (i esporàdicament més de dues) entre les quals s'estableix algun tipus de relació sintàctica. Aquest és el cas, per exemple, de *obrellaunes* o de *vistiplau*: el primer mot té les arrels *obr-* i *llaun-*, entre les quals s'estableix una relació de complementació semblant a l'existent entre un verb i un complement directe; el segon té les arrels coordinades *vist* i *plau*.

4. LES CATEGORIES LÈXIQUES I LES CATEGORIES GRAMATICALS

Els mots es classifiquen en *categories lèxiques* (també anomenades tradicionalment *classes de mots* o *parts de l'oració*) a partir de criteris fonològics, morfològics, sintàctics i semàntics; això és, a partir de la forma que presenten, de la funció sintàctica que acompleixen i del significat que els caracteritza típicament. Segons la categoria lèxica a què pertanyen, els mots poden actualitzar en el discurs propietats lligades a la funció, les relacions que hi estableixen amb altres mots, la referència al context o la manera de presentar la informació. Aquestes propietats es classifiquen en *categories gramaticals* i es poden manifestar, segons el cas, lèxicament, sintàcticament o morfològicament.

Les categories gramaticals que es manifesten morfològicament en català són la conjugació, el temps, l'aspecte, el mode, la persona, el gènere, el nombre i el cas. Com hem assenyalat més amunt (cf. § 3.1.1), la manifestació morfològica de les categories gramaticals es fa mitjançant el procés afixal de la flexió (cf. § 6). Pel que fa al criteri morfològic, el procés de la flexió permet distingir les *categories lèxiques flexives* (o *categories lèxiques variables*) de les *categories lèxiques no flexives* (o *categories lèxiques invariables*). Dins les categories lèxiques flexives, així mateix, es poden establir subclassificacions atenent a les categories gramaticals que presenten i, en algun cas, al caràcter inherent o no d'aquesta categoria. En general, es pot considerar que una categoria gramatical és inherent si està condicionada lèxicament i permet establir classes morfològiques dins una categoria lèxica.

D'acord amb aquest criteri, són flexives (o variables) el verb i la major part de les categories nominals, i no flexives (o invariables), la preposició, l'adverbi, la conjunció i alguns quantificadors nominals (*cap*, *massa*, *prou*...).

Tampoc no són flexives les *interjeccions*, que tradicionalment havien estat incloses entre les parts de l'oració. Un mot que pertany a una categoria flexiva no pot funcionar com a tal sense morfemes gramaticals, independentment de la manera en què aquests morfemes es poden manifestar formalment. Centrant-nos en les categories flexives, cal establir una clara diferència entre les categories nominals i el verb.

Formen part de les categories nominals els noms (o substantius), els adjectius, els pronoms, els determinants (que agrupen els articles, els demostratius i els possessius) i els quantificadors (que agrupen els numerals, els quantitius i els indefinits). La quasi totalitat de les categories nominals tenen gènere i nombre, i únicament mostren especificitats morfològiques els noms, els possessius i els pronoms. Els noms, perquè, a diferència de la resta de categories nominals, tenen gènere inherent: els noms són lèxicament masculins o femenins, enfront de les altres categories nominals que poden ésser masculines o femenines segons el context en què apareixen. Els possessius, perquè també presenten la categoria gramatical de persona, i els pronoms, perquè tenen persona i cas.

Els verbs, d'altra banda, es caracteritzen pel fet que tenen inherentment la categoria gramatical de conjugació (puix que cada verb pertany lèxicament a una conjugació). Ultra això, les formes no personals i les formes personals dels verbs es diferencien per les categories gramaticals no inherents que presenten en un cas i en l'altre. Les formes no personals, integrades per l'infinitiu, el gerundi i el participi, únicament tenen aspecte, a més de gènere i nombre en el cas del participi. Les formes personals, en canvi, tenen les categories gramaticals de persona, nombre, temps, aspecte i mode.

En el quadre II.1 podem veure, disposades esquemàticament, les oposicions morfològiques pròpies de les categories flexives.

QUADRE II.1

Caracterització de les categories lèxiques flexives segons les categories gramaticals

Categoria lèxica		Categoria gramatical							
		Conjugació	Temps	Aspecte	Mode	Persona	Gènere	Nombre	Cas
Nom							+	+	
Adjectiu							+	+	
Pronom						+	+	+	+
Determinant	Article						+	+	
	Demostratiu						+	+	
	Possessiu					+	+	+	
Quantificador	Numeral						+	+	
	Quantitatiu						+	+	
	Indefinit						+	+	
Verb (formes personals)		+	+	+	+	+		+	
Verb (infinitiu)		+		+					
Verb (gerundi)		+		+					
Verb (participi)		+		+			+	+	

S'entén que en totes les categories lèxiques flexives hi pot haver elements invariables, malgrat que duguin el signe +. Aquí només apareixen marcades les categories gramaticals que tenen incidència en les categories lèxiques flexives.

L'expressió d'una categoria gramatical en una categoria lèxica flexiva se sol fer mitjançant una marca formal. Les categories de gènere en el nom i de conjugació en el verb hi són inherents, en el sentit especificat en el text.

5. LA DIXI I LES CATEGORIES LÈXIQUES I GRAMATICALS

Algunes de les categories lèxiques i gramaticals delimitades en l'apartat anterior tenen un caràcter dític. A grans trets, es pot afirmar que la *dixi* és una funció lingüística que permet establir una connexió directa entre l'enunciat, d'una banda, i els participants o les circumstàncies en què es produeix l'enunciació (o l'acte de parla), de l'altra, de tal manera que la interpretació d'un element dític depèn precisament dels participants i de les circumstàncies de l'acte de parla. En la llengua, a més de les unitats que tenen un valor bàsic conceptual, n'hi ha d'altres que hi actuen fonamentalment com a indicadors o mostradors, això és, en funció dítica. Les categories dítiques, des d'aquesta perspectiva, expressen distincions relacionades amb els participants en l'acte de parla, això és, amb l'emissor, que codifica i emet l'enunciat, i amb el receptor, que el rep i el descodifica (*dixi de persona*); amb